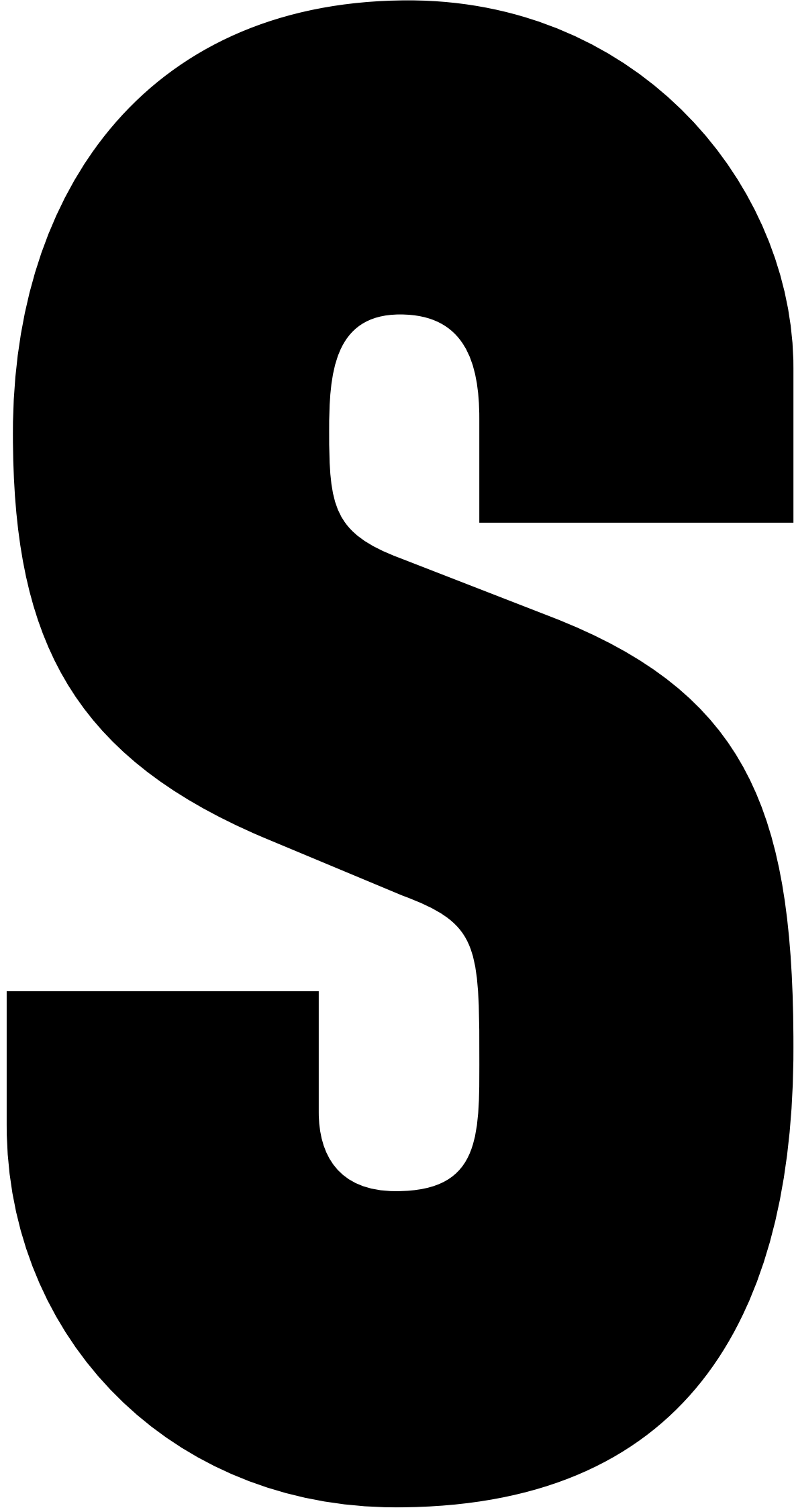

P

Συνέδριο

Δημόσιος χώρος . . . αναζητείται

20-22 Οκτωβρίου 2011

Ολύμπιον, Θεσσαλονίκη

Με τη συνεργασία

- της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Πανεπιστημίου Πατρών
- Του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της ΠΣ του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
- του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης
- του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

© 2011 Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος /

Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας

ΤΕΕ/ΤΚΜ

Μεγάλου Αλεξάνδρου 49

546 43 Θεσσαλονίκη

E tee_thess@tee.gr

Επιμέλεια έκδοσης

Γιώτα Αθληνίδου

Ανθή Γουδίνη

Παρασκευή Κούρτη

Βαγγέλης Μπεκιαρίδης

Παρασκευή Ταράνη

Σχεδιασμός

Cannot Not Design

Εκτύπωση

Αρίων - Εκτυώσεις

Cannot Not Design Publications

<http://www.cndpublications.com>

Cannot Not Design

<http://www.cannotnot.net>

Γεωργίου Παπανδρέου 86

546 55 Θεσσαλονίκη

T 2310 801 467

F 2310 801 468

E info@cannotnot.net

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης Παρισιού, που κυρώθηκε με τον Ν.100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Ν.2121/1993.

ISBN 978 960 88610 7 7

Χορηγοί συνεδρίου

Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου

Πρόεδρος

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΙΔΗΣ
Αρχιτέκτων
E berma2@otenet.gr

Αντιπρόεδρος

ΜΑΡΙΑ ΔΟΥΣΗ
Αρχιτέκτων
E mdoussi@tee.gr

Γραμματέας

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΚΟΥΡΤΗ
Αρχιτέκτων
E kourtpr@gmail.com

Μέλη

ΒΙΚΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Αρχιτέκτων
E papaget@central.tee.gr

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΑΡΑΝΗ

Αρχιτέκτων
E tarani@auth.gr

ΓΙΩΤΑ ΑΔΗΛΕΝΙΔΟΥ

Αρχιτέκτων
E yota@arch-hives.net

Επιστημονική Επιτροπή Συνεδρίου

Πρόεδρος

ΗΛΙΑΣ ΖΕΓΓΕΛΗΣ
Καθηγητής στο Berlage Institute,
Επίτιμος Διδάκτωρ Τμήματος Αρχιτεκτόνων
Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Μέλη

ΕΥΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Επίκουρη Καθηγήτρια
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΙΣΩΠΟΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Πανεπιστημίου Πατρών

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΝΙΑΔΟΥ-ΤΖΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

Δρ. Καθηγήτρια και Διευθύντρια
του Μεταπτυχιακού Διατμηματικού
Προγράμματος Αρχιτεκτονικής Τοπίου
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΡΩΤΣΟΣ

Γλύπτης, Καθηγητής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΝΤΟΡΑ ΓΑΛΑΝΗ

Πρόεδρος της Ενοποίησης Αρχαιολογικών
Χώρων και Αναπλάσεων ΑΕ

ΝΕΛΛΑ ΓΚΟΛΑΝΤΑ

Γλύπτρια Τοπίου

ΜΑΡΙΑ ΓΟΥΛΑ

Λέκτορας Αστικού Σχεδιασμού
στον Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας
της Escola Tècnica Superior
d'Arquitectura de Barcelona

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Αρχιτέκτων

ΠΑΝΟΣ ΔΡΑΓΩΝΑΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Πανεπιστημίου Πατρών

ΜΑΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Αρχιτέκτων, Διευθύντρια SARSHA

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ

Καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΚΑΡΒΟΥΤΖΗ

Αρχιτέκτων, Λέκτορας της Σχολής
Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου
Πολυτεχνείου

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΛΑΔΑ-ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΜΑΝΤΖΟΥ

Επίκουρη Καθηγήτρια
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Δημοκρίτειου
Πανεπιστημίου Θράκης

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΝΩΛΙΔΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΕΛΙΜΠΑΣΑΚΗΣ

Προϊστάμενος της Διεύθυνσης Μελετών
Αρχιτεκτονικών Έργων του Δήμου
Θεσσαλονίκης

ΚΩΣΤΑΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ

Αρχιτέκτων, Αναπληρωτής Καθηγητής
της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού
Μετσόβιου Πολυτεχνείου

ΜΙΧΑΛΗΣ ΝΟΜΙΚΟΣ

Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Λέκτορας του Τμήματος Πολιτικών
Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης
του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου

ΛΟΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΑΡΙΣΤΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγήτρια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

Καθηγητής Αρχιτεκτονικής,
Πρόεδρος Τμήματος Αρχιτεκτόνων
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής της Σχολής
αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου
Πολυτεχνείου

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Διευθυντής Τεχνικών Υπηρεσιών
του Δήμου Μενεμένης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Επίκουρος Καθηγητής
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Δημοκρίτειου
Πανεπιστημίου Θράκης

ΝΙΚΟΣ ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα
Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα
Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΕΝΤΟΚΑΛΗ-ΣΚΟΥΡΤΗ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΛΕΝΗ ΤΖΙΡΤΖΙΛΑΚΗ

Αρχιτέκτων, Site Specific Artist,
Δίκτυο Νομαδική Αρχιτεκτονική

ΑΛΕΞΗΣ ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα
Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου Κρήτης

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΡΙΠΟΔΑΚΗΣ

Καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων
του Πολυτεχνείου Κρήτης

ΕΛΕΝΗ ΧΑΝΙΩΤΟΥ

Πολεοδόμος, Επίκουρη Καθηγήτρια
της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού
Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Τάσος Κονακλίδης
Πρόεδρος ΤΕΕ/ΤΚΜ

Ο χαμένος – δημόσιος – χώρος

Το 2006, στην καμπάνια του ΤΕΕ/ΤΚΜ για τη βελτίωση της ζωής στην πόλη, λέγαμε ότι η καθημερινότητα είναι αβάστακτη, εάν εξαντλείται στον βιοπορισμό και την παρακολούθηση καταναλωτικών προτύπων. Ότι χρειάζονται στόχοι για τη βελτίωσή της, μελέτη για την προσέγγισή των στόχων, συνεργασία για την επίτευξή τους και όραμα για την ανανέωσή τους, εις το διηνεκές.

Στην καμπάνια του 2008, εξειδικεύσαμε το θέμα και μιλήσαμε για την ιστορική, πολιτική, περιβαλλοντική, λειτουργική σημασία των ελεύθερων χώρων και των χώρων πρασίνου στην πόλη. Είπαμε τότε ότι ο δημόσιος χώρος επιτρέπει την παρουσία και ως ένα βαθμό τη λειτουργία της φύσης στο δομημένο περιβάλλον. Ότι είναι το θέατρο της δημόσιας ζωής της πόλης, της συλλογικής καθημερινότητας και των ιστορικών γεγονότων. Ότι αναδεικνύει την ταυτότητα της πόλης και καθορίζει την καλή λειτουργία της, τόσο στην καθημερινότητα όσο και σε έκτακτες συνθήκες όπως ένας σεισμός.

Σήμερα, η χώρα μας πλήττεται από μια πρωτοφανή οικονομική, κοινωνική και πολιτική καταίγδα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, απειλείται ως εφαρμογή και ως ιδέα, τόσο από την κρίση χρέους της Ελλάδας και άλλων χωρών της Ευρωζώνης, όσο και από την αδυναμία της να ολοκληρωθεί πολιτικά. Ο πλανήτης βιώνει τα αποτελέσματα του μοντέλου της άνευ ορίων – άνευ όρων οικονομικής μεγέθυνσης, με κυρίαρχο σύμπτωμα την ανεξέλεγκτη λειτουργία των αγορών, εις βάρος ανθρώπων, πόρων, δημοκρατικών ιδεωδών και πολιτιστικών κεκτημένων.

Σε αυτή τη χρονική συγκυρία, το ΤΕΕ/ΤΚΜ διοργανώνει το συνέδριο «Δημόσιος Χώρος . . . αναζητείται». Ο φορέας μας συνεργάζεται με τον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, με τα Τμήματα Αρχιτεκτόνων των Πολυτεχνικών Σχολών του Αριστοτέλειου, του Πανεπιστημίου Πατρών, Θεσσαλίας, του Δημοκρίτειου και του Πολυτεχνείου Κρήτης και όλοι μαζί, μαζί με ειδικούς επιστήμονες και δημιουργούς καταξιωμένους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, αναζητούμε τον χαμένο Ελληνικό δημόσιο χώρο.

Και κάνουμε καλά.

Σε μια εποχή που κάθε τι το «δημόσιο» ενοχοποιείται και βάλλεται, χρειαζόμαστε τον δημόσιο χώρο για να φιλοξενήσει την επικοινωνία, το διάλογο, τη διαφωνία, την αλληλεπίδραση των ιδιωτικοτήτων ώστε να συγκροτηθούν συλλογικότητες, τη συνεργασία των ατόμων ώστε να παραχθούν κοινές δράσεις.

Σε ένα περιβάλλον άκρατης εμπορευματοποίησης, όπου τα πάντα είναι αντικείμενα αποτίμησης και διαπραγμάτευσης, διεκδικούμε τον ελεύθερο χώρο. Όχι με τη μορφή χύδην και ατάκτως ερμιμένων υπολειμμάτων της δόμησης και αζήτητων της εκποίησης. Ζητούμε χώρο οργανωμένο για κοινωνική χρήση, προϊόν μελέτης και προσεκτικού σχεδιασμού ώστε να καλύπτει τις ανάγκες μας και να προάγει την αισθητική μας, διαρκώς εξελισσόμενο για να συμβαδίζει με τις ιδιαιτερότητες κάθε εποχής.

Σε μία χώρα που επιτρέπει την εις βάρος του αυθαιρεσία, προτιμώντας να εισπράττει πρόστιμα αντί να τον προφυλάσσει, αποδεικνύουμε πόσο πολύτιμος είναι ο οργανωμένος κοινόχρηστος χώρος, ακόμα και με την πιο κοντόφθαλμη μονεταριστική θεώρηση. Το υψηλής ποιότητας αστικό περιβάλλον είναι πρώτης τάξεως πόλος προσέλκυσης επενδύσεων και επιχειρηματικού ενδιαφέροντος.

Σε μια πόλη, όπου οι δημόσιοι ελεύθεροι χώροι και οι χώροι πρασίνου υφίστανται ασφυκτική πίεση για χάρη της ιδιωτικής αναψυχής, του εμπορίου και των αυτοκινήτων, επιλέγουμε να ασκήσουμε αντίθετη πίεση, υπέρ ενός υψηλής αξίας και κοινής χρήσης αγαθού. Στην πόλη που εθίζει τους κατοίκους της στην αδιαφορία, που φτάνει μέχρι και την κακοποίηση του κοινόχρηστου χώρου και τους ωθεί σε προκάτ συμπεριφορές «χαλαρών» καταναλωτών και θαμώνων, επιμένουμε να προβάσουμε το πρότυπο του ενεργού πολίτη.

Εδώ, στη Θεσσαλονίκη, την πόλη με τις μεγάλες προσδοκίες, τις μικρές ευκαιρίες και τους λιγοστούς θεσμούς, στήνουμε το 1ο συνέδριο για τον Δημόσιο Χώρο.

Οι βάσεις του είναι γερές και έχει όλα τα εκέγγυα για να γίνει θεσμός. Ωστόσο, εάν και όποτε πάψει η ανάγκη της αναζήτησης, ένα καλό θέμα για συνέχεια θα μπορούσε να είναι ο ξανακερδισμένος δημόσιος χώρος.

Η πρώτη προσπάθεια για την οργάνωση του συνεδρίου ξεκίνησε πριν από 3 περίπου χρόνια με πρωτοβουλία μιας μικρής ομάδας αρχιτεκτόνων με τη στήριξη του ΤΕΕ/ΤΚΜ. Ξεκίνησε από την αγωνία και τον προβληματισμό όλων μας για το σοβαρό έλλειμμα που υπάρχει στη χώρα μας για το δημόσιο χώρο.

Παρά το γεγονός ότι ο δημόσιος χώρος αποτελεί το σημαντικότερο συστατικό στοιχείο των πόλεών μας, την κατεξοχήν εικόνα τους στα μάτια πολιτών και επισκεπτών, όλο και περισσότερο αντιμετωπίζεται με απαξίωση τόσο από τα κέντρα λήψης αποφάσεων όσο και από τους πολίτες τους ίδιους. Η λειτουργική και αισθητική απαξίωση ιδιαίτερα του ελληνικού αστικού περιβάλλοντος έρχεται, όχι αδικαιολόγητα, μέσα από τα υπάρχοντα προβλήματά του. Η ετερογένεια της ελληνικής πόλης, η πολλαπλότητά της, η πολυεπίπεδη και θραυσματική σχέση της με τον ιστορικό χρόνο, μας διαφεύγει κάτω από την αισθητική ισοπέδωση του δημόσιου χώρου που βιώνουμε καθημερινά.

Το Συνέδριο επιδίωξε να φέρει στο προσκήνιο και να αναζητήσει όλες τις πλευρές των νέων δεδομένων γύρω από το δημόσιο αστικό χώρο, τη μεταβλητότητα και τα σημερινά ρευστά του όρια, τις νέες νοσηματοδοτήσεις του αλλά και τα υπαρκτά και δεδομένα προβλήματα της διαχείρισης και λειτουργίας του στις ελληνικές πόλεις. Φιλοδοξία μας ήταν με την πρωτοβουλία αυτή να αναπτυχθεί ένας οργανωμένος διάλογος που άπτεται όλων των διαστάσεων του θέματος, ως **μια πρώτη καταγραφή** όσο το δυνατόν περισσότερων απόψεων. Η πρώτη αυτή προσπάθεια θα μπορούσε στη συνέχεια να μετεξελιχθεί, μέσα από επόμενα συνέδρια, σε περαιτέρω εμβάθυνση στα επιμέρους ζητήματα που άπτονται του δημόσιου χώρου.

Μέσα από αυτόν τον προβληματισμό μορφοποιήθηκαν οι θεματικές ενότητες του συνεδρίου, που στοχεύουν στην **αναζήτηση** της έννοιας, των ορίων, της μεταβλητότητας, των ποιτήτων αλλά και της διαχείρισης του δημόσιου χώρου, μέσα από την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών, θεωρητικών αλλά και εφαρμοσμένων προσπαθειών. Έτσι προέκυψε και ο τίτλος του συνεδρίου «Δημόσιος χώρος . . . αναζητείται».

Η προσπάθειά αυτή του ΤΕΕ/ΤΚΜ στηρίχτηκε από όλες τις αρχιτεκτονικές σχολές της χώρας. Ειδικοί επιστήμονες πανεπιστημιακοί με γνωστικά αντικείμενα που άπτονται των θεματικών ενότητων του συνεδρίου πλαισίωσαν την επιστημονική επιτροπή.

Η επιτυχής ή όχι έκβαση του εγχειρήματος προφανώς κρίνεται εκ του αποτελέσματος. Εάν ωστόσο αναρωτούμε εάν άξιζε ή όχι η προσπάθεια αυτή, τότε η απάντηση είναι μάλλον θετική. Η ανταπόκριση του επιστημονικού δυναμικού της χώρας ήταν εντυπωσιακή. Συνάδελφοι από διαφορετικές επιστημονικές περιοχές ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα για συμμετοχή στο συνέδριο. Κατατέθηκαν 221 περιλήψεις εισηγήσεων, οι οποίες αξιολογήθηκαν από την επιστημονική επιτροπή. Τελικά κατέληξαν να παρουσιαστούν 125 εισηγήσεις, μετά από νέα αξιολόγηση των πλήρων κειμένων από την επιστημονική επιτροπή. Κάθε εισήγηση αξιολογήθηκε από δύο μέλη της επιστημονικής επιτροπής με στόχο την όσο το δυνατόν αντικειμενικότερη κρίση. Είναι φανερό ότι η συνεισφορά της επιστημονικής επιτροπής υπήρξε καταλυτική και βοήθησε σημαντικά στην έγκυρη και επιστημονικά άρτια διεξαγωγή της διαδικασίας.

Κεντρικές εισηγήσεις του συνεδρίου είναι η διάλεξη του διεθνούς φήμης αρχιτεκτονικού γραφείου West 8 καθώς και η διάλεξη του Ηλία Ζέγγελη, Καθηγητή του Berlage Institute και Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, προέδρου της επιστημονικής επιτροπής του Συνεδρίου.

Το συνέδριο πλαισιώνουν δύο παράλληλες εκδηλώσεις που κατά τη γνώμη μας επιχειρούν να συνδέσουν την μέχρι τώρα εμπειρία με το σήμερα και τη μέλλον του προβληματισμού για το δημόσιο χώρο.

Η πρώτη παράλληλη εκδήλωση είναι Έκθεση Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία 30 χρόνια στην Ελλάδα. Στην έκθεση παρουσιάζονται μελέτες για τον δημόσιο χώρο που βραβεύθηκαν σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Είναι μια προσπάθεια που για πρώτη φορά επιχειρείται και που κατά τη γνώμη μας παρουσιάζει όλο το πανόραμα της εξέλιξης των απόψεων και της αισθητικής για το δημόσιο χώρο στην Ελλάδα.

Η δεύτερη παράλληλη εκδήλωση πραγματοποιείται με τη συνδρομή και τη συνεργασία όλων των αρχιτεκτονικών σχολών της χώρας για την υλοποίηση **διαπανεπιστημιακού εργαστηρίου αρχιτεκτονικής με τίτλο: «Αστικές στρατηγικές για το δημόσιο χώρο»**. Στο εργαστήριο αυτό έξι διαπανεπιστημιακές ομάδες φοιτητών συνθέτουν τις απόψεις τους και προτείνουν αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις για έξι δημόσιους χώρους της Θεσσαλονίκης.

Ελπίζουμε το συνέδριο «Δημόσιος Χώρος . . . αναζητείται», που είναι και το πρώτο πανελλήνιο συνέδριο για το δημόσιο χώρο, να συμβάλει αρχικά στον προβληματισμό και στην ανταλλαγή των απόψεων και στη συνέχεια στη βελτίωση του ίδιου του δημόσιου χώρου των πόλεών μας. Να συμβάλει τελικά στην οικειοποίηση του δημόσιου χώρου από τους πολίτες, που αποτελεί το πρωταρχικό ζητούμενο για την εξασφάλιση ενός συνεκτικού τρόπου κατοίκησης μέσα στο σημερινό, διαρκώς μεταβαλλόμενο, και ρευστό τοπίο της νέας αστικότητας.

Ηλίας Ζέγγελης

Πρόεδρος Επιστημονικής Επιτροπής

Στην αναζήτηση του δημόσιου χώρου

Η Hannah Arendt, στο βιβλίο της «Η Ανθρώπινη Κατάσταση», διακρίνει τρεις κατηγορίες στις οποίες υπόκειται το ανθρώπινο είδος και με τις οποίες προσπαθεί να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ οντολογικών και κοινωνιολογικών δομών. Οι κατηγορίες αυτές είναι ο «μόχθος» (labor), η «εργασία» ή το «έργο» (work) και η «δράση» (action). Ο μόχθος και η εργασία αποδίδονται στην «κοινωνική» σφαίρα, ενώ η ανθρώπινη κατάσταση της δράσης ανήκει στην «πολιτική» σφαίρα, την οποία η Arendt διακρίνει σε υπαρξιακή και αισθητική. Κατά την Arendt η έννοια «μόχθος» (labor) αντιστοιχεί με την εργασία της ανθρώπινης βιοπάλης (τον κόπο που καταβάλλουμε για να διασφαλίσουμε τα «προς το ζειν») ενώ το «έργο» (work) αντιπροσωπεύει τη δημιουργία που αφήνουμε πίσω μας και που υπερβαίνει το περιορισμένο χρονικό διάστημα του ανθρώπινου βίου, είναι έργο-κληρονομιά για τις γενεές που ακολουθούν και σύμβολο διαιώνισης του είδους. Μέσα στη σφαίρα αυτή, η Arendt συγκαταλέγει κατηγορηματικά την Αρχιτεκτονική.

Η θεωρία της πολιτικής δράσης θέτει ως προϋπόθεση την ύπαρξη ενός «δημόσιου χώρου», όπως διαπιστώνουμε από τα παρακάτω αποσπάσματα του έργου της Arendt:

... Η ύπαρξη μιας δημόσιας σφαίρας και ο παρεπόμενος μετασχηματισμός του κόσμου σε μια κοινότητα πραγμάτων, η οποία συγκεντρώνει τους ανθρώπους και τους συνδέει μεταξύ τους, στηρίζεται ολοκληρωματικά στη διάρκεια... Αν ο κόσμος πρόκειται να περιλαμβάνει ένα δημόσιο χώρο, αυτός δεν μπορεί να οικοδομείται μόνο για μια γενεά και να σχεδιάζεται μόνο για τους ζώντες: πρέπει να υπερβαίνει το χρονικό διάστημα της ζωής των θνητών. Χωρίς αυτή την υπέρβαση σε μια δύναμη επίγεια αθανασία, καμιά πολιτική, με την αυστηρή έννοια της λέξης, κανένας κοινός κόσμος και κανένας δημόσιος χώρος δεν είναι δυνατός. Ο κοινός κόσμος είναι ο χώρος στον οποίο μπαίνουμε όταν γεννιόμαστε, και ο χώρος τον οποίο αφήνουμε πίσω μας όταν πεθαίνουμε. Υπερβαίνει το χρόνο της ζωής μας, τόσο προς το παρελθόν όσο και προς το μέλλον· υπήρχε πριν έλθουμε και θα διαρκέσει περισσότερο από τη σύντομη διαμονή μας σ' αυτόν. Είναι ό,τι έχουμε από κοινού όχι μόνο με όσους ζουν μαζί μας αλλά και με όσους υπήρξαν εδώ πριν, όπως και με όσους θα έλθουν μετά από μας. Αλλά ένας τέτοιος κοινός κόσμος μπορεί να επιβιώσει των ερχομένων και απερχομένων γενεών μόνο στο βαθμό που εμφανίζεται δημοσίως. Ακριβώς η «δημοσιότητα» της δημόσιας σφαίρας μπορεί να ενσωματώσει και να εξυμνήσει, δια μέσου των αιώνων, οτιδήποτε θελήσουν ίσως οι άνθρωποι να διασώσουν από τη φυσική φθορά του χρόνου.

... Οι άνθρωποι για πολλούς αιώνες πριν από μας – αλλά όχι τώρα πλέον – εισέρχονταν στο δημόσιο χώρο διότι επιθυμούσαν κάτι τι δικό τους ή κάτι τι που είχαν από κοινού με άλλους να διαρκέσει περισσότερο από τη γήινη ύπαρξη τους. (Έτσι η κατάρα της δουλείας δεν ήταν μόνο ότι στερούσε από τους δούλους την ελευθερία και την ορατή ύπαρξη, αλλά και ο φόβος των ίδιων των αφανών εκείνων ανθρώπων «ότι περνώντας από την αφάνεια της ζωής τους στον θάνατο δεν θα άφηναν πίσω τους κανένα σημάδι να μαρτυράει πως κάποτε υπήρξαν»).

... Η πόλις για τους Έλληνες, ... ήταν πριν απ' όλα εγγύηση κατά της ασυμμαντότητας της ατομικής ζωής, χώρος προφυλαγμένος απέναντι σε αυτήν την ασυμμαντότητα και προορισμένος για την σχετική διάρκεια, αν όχι για την αθανασία, των θνητών.

Η αντίληψη της νεότερης εποχής για τη δημόσια σφαίρα, μετά τη θεαματική αύξηση της δημόσιας σημασίας της «κοινωνίας», εκφράζεται από τον Adam Smith, όταν, με αφοπλιστική ειλικρίνεια, αναφέρει «την ανεπρόκοπη εκείνη ράτσα των ανθρώπων που κοινώς αποκαλούνται άνθρωποι των γραμμάτων», για τους οποίους «η δημόσια αναγνώριση... αποτελεί πάντα ένα μέρος της αμοιβής τους»... Εδώ είναι αυταπόδεικτο ότι η δημόσια αναγνώριση και η χρηματική αμοιβή είναι της αυτής φύσεως και μπορούν να πάρουν το ένα τη θέση του άλλου. Η δημόσια αναγνώριση είναι κι αυτή κάτι που χρησιμοποιείται και καταναλώνεται, και το γόητρο, καθώς θα λέγαμε σήμερα, ικανοποιεί μιαν ανάγκη όπως η τροφή ικανοποιεί μιαν άλλη: η δημόσια αναγνώριση καταναλώνεται από την ατομική ματαιοδοξία όπως καταναλώνεται η τροφή από την πείνα... Και αφού η ανάγκη της τροφής έχει την αυταπόδεικτη πραγματική βάση της στην ίδια τη λειτουργία της ζωής, είναι επίσης προφανές ότι οι εντελώς υποκειμενικές σουβλιές της πείνας είναι πιο «πραγματικές» από την «ματαιοδοξία» όπως ονόμαζε ο Hobbes την δίψα της δημόσιας αναγνώρισης. Όμως, κι αν ακόμη αυτές τις ανάγκες, μ' ένα θαύμα συμπόνοιας, τις συμμαρζίζονταν και οι άλλοι, πάλι η ίδια κενότητα τους θα τις εμπόδιζε πάντα να εγκαθιδρύνουν κάτι τόσο στέρεο και τόσο διαρκές όσο ένας κοινός κόσμος.

Σε αντιδιαστολή μ' αυτήν την «αντικειμενικότητα», της οποίας μόνη βάση είναι το χρήμα ως κοινός παρανομαστής για την ικανοποίηση όλων των αναγκών, η πραγματικότητα της δημόσιας σφαίρας στηρίζεται στην ταυτόχρονη παρουσία αναρίθμητων προοπτικών και όψεων, με τις οποίες δεν μπορεί ποτέ να επινοηθεί κοινό μέτρο ή κοινός παρανομαστής. Μόνον όπου είναι δυνατόν να αντικρίζονται τα πράγματα από τους πολλούς στην ποικιλία των όψεων τους χωρίς να μεταβάλλουν ταυτότητα, ούτως ώστε όσοι συγκεντρώνονται γύρω τους να ξέρουν πως βλέπουν την ταυτότητα στην απόλυτη διαφορά, εκεί μπορεί αληθινά και αξιόπιστα να εμφανιστεί η εγκόσμια πραγματικότητα.

[... Η καταστροφή του κοινού κόσμου] μπορεί να συμβεί κάτω από συνθήκες απόλυτης απομόνωσης, όπου κανείς πια δεν μπορεί να συμφωνήσει με κανέναν άλλον, όπως συμβαίνει συνθήκως στις τυραννίες. Αλλά αυτό μπορεί επίσης να συμβεί και κάτω από τις συνθήκες μιας μαζικής κοινωνίας ή μιας μαζικής υστερίας, όπου βλέπουμε όλους τους ανθρώπους να συμπεριφέρονται ξαφνικά σαν να ήταν μέλη μιας οικογένειας, αποτελώντας καθένας μιαν επέκταση κι ένα αντίγραφο του πλησίον του. Και στις δύο περιπτώσεις οι άνθρωποι έχουν μεταβληθεί πέρα για πέρα σε ιδιώτες, δηλαδή έχουν στερηθεί το να βλέπουν και να ακούνε τους άλλους ή το να τους βλέπουν και να τους ακούνε οι άλλοι. Βρίσκονται όλοι έγκλειστοι στην υποκειμενικότητα της δικής τους ατομικής εμπειρίας, η οποία δεν παύει να είναι ατομική έστω κι αν πολλαπλασιάζεται απειράριθμες φορές. Το τέλος του κοινού κόσμου έχει επέλθει όταν αυτός αντικρίζεται από μια μόνο πλευρά κι όταν έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζεται σε μια μόνο προοπτική.¹ ...

Με τις τοποθετήσεις της αυτές, η Hannah Arendt επισημαίνει τις αντιξοότητες και τους προβληματισμούς που αντιμετωπίζει η έννοια και η πραγματικότητα της ύπαρξης του «δημόσιου χώρου» στη σημερινή εποχή σε σχέση με την κλασική έννοια της «πόλης». Τα αποτελέσματα αυτής της θεωρητικής εξίσωσης επιδεινώνονται εάν συμπεριλάβουμε την παράμετρο του συγκεχυμένου αν όχι ανύπαρκτου διαχωρισμού των ανθρώπινων δραστηριοτήτων «μόχθος» και «εργασία» (ή «έργο»).

Το αρχέτυπο του δημόσιου χώρου για την Hannah Arendt είναι η αρχαία Αγορά των Αθηνών.

Έχει περάσει μισός αιώνας από τότε που δημοσιεύθηκε η «Ανθρώπινη Κατάσταση» και 26 αιώνες από τότε που ο Πεισίστρατος εγκαθίδρυσε την Αγορά των Αθηνών σαν το πολιτικό και πολιτισμικό κέντρο της πόλης. Στο διάστημα αυτό ο διαχωρισμός των ανθρώπινων δραστηριοτήτων έχει αμβλυωθεί στο βαθμό που κάθε είδος εργασίας έχει συγχωνευθεί με το ίδιο το «ζην»: εργασία, μόχθος, έργο και ζωή αποτελούν ένα υβριδικό σύνολο. Έτσι η εγγενής αντίληψη των πολιτών απέναντι στο δημόσιο χώρο και αν ακόμη δεν έχει απολεσθεί πλήρως έχει τουλάχιστον υποτιμηθεί σημαντικά.

Οι δραστηριότητες και οι συναλλαγές στους λεγόμενους δημόσιους χώρους του σήμερα, εξ' αιτίας της έλλειψης κάθε είδους συλλογικής συμμετοχής, δεν έχουν δημόσιο χαρακτήρα. Πρότυπο παράδειγμα, η σημερινή Piazza San Marco, τόπος συγκέντρωσης αποξενωμένου πλήθους, αποτελούμενου από «ιδιωτικοποιημένους και ιδιοτελείς ιδιώτες» που περιπλανούνται πέρα-δωθε, από καφενείο σε καφενείο, και των οποίων η φαινομενική διάθεση εκφράζει ανία και κούραση. Μόνη εξαίρεση του εκφυλισμού αυτού, είναι ίσως η πλατεία του χωριού στην επαρχία, όπου ακόμα σώζονται υπολείμματα ενός αρχέτυπου «πολιτικού βίου» που συμμορφώνονται με τις προϋποθέσεις της Hannah Arendt. Όσο για τις πόλεις, οι μόνες εκδηλώσεις που φαινομενικά εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις αυτές, είναι οι μαζικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας.

Σήμερα τη θέση του «συλλογικού» έχει πάρει το «πλήθος», όρος που έθεσαν οι Negri και Virno (multitudo), καθώς επικρατεί η ελαστική, η λεγόμενη «ευφυή» εργασία, που συνδέεται με την τεχνολογία και τις στρατηγικές της «επικοινωνίας». Ο όρος αυτός συμπεριλαμβάνει εννοιολογικά τη μαζική «προλεταριοποίηση» του πληθυσμού. Η αντίθεση εδώ βρίσκεται ανάμεσα στις λέξεις «πλήθος» – «λαός» όπως, αναλογικά, αντίτιθεται η κοινωνία στο κράτος και η φυγόκεντρη στην κεντρομόλο δύναμη. Από την έννοια πλήθος προκύπτει το «κοινό», που σημαίνει αυτά που μας ανήκουν εγγενώς και που όλοι μοιραζόμαστε.

Το «κοινό» αντικαθιστά την έννοια του δημόσιου χώρου, που σήμερα αποτελεί ευφημισμό.

Το αντικείμενο αυτής της παρέμβασης είναι η αναθεώρηση της ιδέας του δημόσιου χώρου στη σημερινή εποχή, μέσα από τη σχέση της αρχιτεκτονικής με την πολιτική. Η σχέση αυτή δεν προτείνεται ως μια καθοριστική σχέση αιτίου και αποτελέσματος, αλλά ως στρατηγικός σύνδεσμος που πρέπει να προσαρμόζεται διαρκώς και να δοκιμάζεται εμπειρικά. Στο επίκεντρο αυτής της σχέσης εδρεύει η δυνατότητα μιας κοινής αρχιτεκτονικής γλώσσας.

Η αρχική υπόθεση μιας τέτοιας ερευνητικής πορείας είναι η όλο και αυξανόμενη συγχώνευση της τρέχουσας ζωής με την εργασία μέσα σε ένα «υβριδικό» αστικό χώρο. Επιβάλλεται να αμφισβητήσουμε και να ερευνήσουμε το φαινόμενο «διαβίωσης και εργασίας» μέσα από τους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς της ίδιας της εργασίας. Η πολιτική της εργασίας σε σχέση με την πόλη-μορφή θα ήταν ως εκ τούτου το κύριο θέμα μιας τέτοιας έρευνας.

Από τότε που καθιερώσαμε τη σύγχρονη έννοια της διακυβέρνησης, η αστικοποίηση ξεπέρασε σε εμβέλεια την επιρροή της αρχιτεκτονικής. Η σχέση μεταξύ πόλης και αρχιτεκτονικής έχει αποδυναμωθεί σε σημείο που να έχει παύσει να είναι αναγνωρίσιμη, ενώ η ίδια η πόλη ταυτίζεται πια με την «αστικοποίηση». Η αστικοποίηση είναι δυναμικά απεριόριστη. Η αρχιτεκτονική είναι περιορισμένη, και θα πρέπει μέσα από τα όριά της, να ερευνά και να κρίνει την υπάρχουσα κατάσταση αντί να τη διαχειρίζεται. Η σημερινή αστικοποίηση είναι εργαλείο της οικονομικής διαχείρισης και αποσκοπεί στην παραγωγή ενός ολοκληρωτικού

χώρου, ενώ η αρχιτεκτονική αποδέχεται τις συγκρούσεις σαν ζωτική πτυχή της αστικής ζωής. Με λίγα λόγια: η αστικοποίηση είναι ένας μηχανισμός που έχει συντονισθεί και τελειοποιηθεί από την οικονομία του κεφαλαίου, ενώ η αρχιτεκτονική εξακολουθεί να έχει τη φιλοδοξία να αντιμετωπίσει και να κατασκευάσει μια σφαίρα, η οποία, διαμέσου της αστικοποίησης, θα μπορεί να δρα ενάντια σε αυτή την οικονομία κεφαλαίου. Αλλά η σφαίρα αυτή μπορεί να εκδηλωθεί μόνο μέσω μιας κοινής αρχιτεκτονικής γλώσσας, μιας γλώσσας που έχει εξαχθεί από το γενικό ήθος της αστικοποίησης, μιας γλώσσας αναμορφωμένης μέσα από την έννοια του «κοινού χώρου» και απευθυνόμενης στην αξιοπρέπεια των ατόμων που ζουν και εργάζονται στην πόλη.

Η αρχιτεκτονική θα μπορούσε να είναι εναλλακτική λύση έναντι στο ισότροπο μοτίβο της αστικοποίησης, όμως μέσα από ένα τέτοιο διάβημα, θα έπρεπε να αποφύγει τον κίνδυνο του να περιέλθει στη ρητορική του «εκκλησιαστικού» αντικειμένου (του λεγόμενου «εικονικού»). Αυτό είναι το σύνδρομο που πλήττει σήμερα την αρχιτεκτονική: από τότε που η πόλη του μοντερνισμού έχει χάσει την αύρα της, η αρχιτεκτονική προσπαθεί ξέφρενα να παλινορθώσει τον ρόλο της στο να διαπλάθει την πόλη, προωθώντας έννοιες όπως την «ταυτότητα», τον «τόπο», τον «συμβολισμό», την θαμπωτική «εικόνα» και πάνω απ' όλα την «πρωτοτυπία», έννοιες-μύθοι που δεν συνεισφέρουν παρά ένα ισχυρό στρώμα μογιγίας σε αστικές συνθήκες που δεν έχουν βελτιωθεί.

Για να αντιμετωπίσουμε αυτή την κατάσταση, πρέπει να στρέψουμε τη προσοχή μας στη ρίζα του προβλήματος, δηλαδή τη σχέση μεταξύ αρχιτεκτονικής και πόλης. Αρχικά οφείλουμε να αποδεχθούμε την πραγματικότητα: το «γενικό είδος» της σύγχρονης πόλης [εδώ αναφέρομαι στον όρο που στην πρόσφατη αρχιτεκτονική ορολογία έχει στα αγγλικά ονομασθεί «generic» και προέρχεται από το ελληνικό ουσιαστικό «γένος»]. Επιπρόσθετα να αποδεχθούμε αφενός το ότι το γενικό είδος της ισοτροπικής αστικοποίησης δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στην ισοπέδωση της πόλης, σε μια απεριόριστη επιφάνεια, που έχει σαν κύριο σκοπό τη διαχείριση της παραγωγικής δυναμικής και αφετέρου το ότι το γενικό είδος μιας τυπικής αρχιτεκτονικής μπορεί να οικοδομήσει περιβάλλοντα με πλούσια εμπειρία. Μπροστά σ' αυτή τη διαλεκτική, και προκειμένου να ενισχύσουμε την συχνά αντικρουόμενη αλλά αναγκαία σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και την πόλη, θα πρέπει να ερευνήσουμε τη σκοπιά της παραγωγής και την κύρια ανθρώπινη πηγή της: την εργασία.

Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η παραγωγή έχει μετατοπιστεί από το χώρο του εργοστασίου και του τριτογενούς γραφείου, στην ίδια την πόλη. Η πόλη, σαν τεράστιο βιο-πολιτικό όργανο, αλλά και σαν ορκετογενής μορφή, απαρτιζόμενη από κατοικήσιμους χώρους, υπηρεσίες και υποδομές έχει γίνει ένα τεράστιο «κοινωνικό» εργοστάσιο. Μέσα σ' αυτό το εργοστάσιο, η εργασία συμπιέπει με οποιαδήποτε πτυχή της ζωής όλων μας. Οι δραστηριότητες «μόχθος» και «έργο» (διαχωρισμένες όπως υποστήριξε η Hannah Arendt πριν από 50 χρόνια) έχουν τώρα συγχωνευθεί. Η «εργασία-μόχθος» είναι σήμερα μια νέα υπαρξιακή πραγματικότητα, συμβεβλημένη μέσα στον ίδιο τον πυρήνα της ανθρώπινης παραγωγής, όπου η ζωή, ο πολιτισμός, η δραστηριότητα, τα αντικείμενα και η πολιτική απορροφούνται μέσα σε ένα συνεχή χώρο σχέσεων. Η εργασία αυτή έχει γίνει πανταχού παρούσα, διάχυτη και ολοκληρωτική στο σημείο που έχει ενσωματώσει μέσα της όλες τις πτυχές της πόλης. Για να βρούμε τις ενδείξεις προς τη διαμόρφωση ενός νέου σχεδίου για την πόλη πρέπει να αντιμετωπίσουμε την κοινωνική και πολιτική οργάνωση αυτού του νέου φαινομένου μόχθου-εργασίας. Όλες οι εμπειρικές αναλύσεις και χαρτογραφίες της πόλης που αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες και που στρέφονται γύρω από τα συνεχώς μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά της πόλης, όπως ο τρόπος ζωής, οι ταυτότητες, η πολυπολιτισμικότητα, η πυκνότητα και η ανάπτυξη, χωρίς να συνδέουν αυτά τα χαρακτηριστικά με την πραγματικότητα της εργασίας, έχουν πέσει θύματα της μετα-μοντερνιστικής παραπλάνησης, που ισχυρίζεται πως όλα πάνε κατ' ευχήν στη σύγχρονη πόλη, όλα είναι ποικιλόμορφα, και κυρίως, ότι η «δημιουργικότητα» – μάντρα του νεοφιλελεύθερου ήθους – είναι μια νέα Εδέμ κοινωνικών δυνατοτήτων.

Οφείλουμε να αντιταχθούμε σε μια τέτοια εμπειρική προσέγγιση για την πόλη και να επιχειρήσουμε τη διαμόρφωση μιας «θεωρίας της πόλης». Για ένα τέτοιο σκοπό πρέπει να εξετάσουμε μια θεμελιώδη πτυχή της σύγχρονης πόλης, η οποία παραβλέπεται από τους ιστοριογράφους: τη βαθιά σχέση μεταξύ της φύσης της εργασίας, της «γενικής» (αναφέρομαι και πάλι στον όρο «generic») ιδιότητας της αρχιτεκτονικής, και την οικειοποίηση της «γενικής ιδιότητας» της πόλης ως «κοινό χώρο», δηλαδή ως χώρο που αποκαλούμε κατ' ευφημισμό, δημόσιο.

Ανακεφαλαίωνω και επανέρχομαι στους βασικούς ορισμούς:

Με τον όρο «εργασία» δεν εννοούμε απλά μια, μεταξύ άλλων, δραστηριότητα, αλλά ένα θεμελιώδη ανθρώπινο βίωμα: το παραγωγικό (και αναπαραγωγικό) αξίωμα της ζωής μας.

Με τον όρο «γενική» (generic) εννοούμε την ιδιότητα που είναι κοινή στο πλαίσιο της επικρατούσας κατάστασης. Ο όρος generic, από το «γένος» και παραφραστικά «είδος», «κατηγορία» και «παραγωγή» (από τη μετάφραση του

ρήματος «παράγω» και «γεννώ», *generate*) αναφέρεται σε μια αδιαφοροποίητη κοινή ποιότητα που προϋπάρχει (πριν από την έννοια της εξατομίκευσης).

Τέλος, με τον όρο «κοινό» εννοούμε ένα είδος μετασχηματισμού: από τη λανθάνουσα «γενική» κατάσταση της πόλης σε μια συλλογική σφαίρα.

Σύμφωνα με τον Μαρξ, η δραστηριότητα της ζωής συνοψίζεται σε μια ανθρώπινη ουσία, μέσω της οποίας ο άνθρωπος λαμβάνει γνώση του εαυτού του: την παραγωγή. Κι' εδώ, η παραγωγή πρέπει να θεωρηθεί ως «γενική» δραστηριότητα του ανθρώπου, μια προ-ατομική ικανότητα παραγωγής της οποίας το πιο απτό παράδειγμα είναι το εργατικό δυναμικό. Το εργατικό δυναμικό συνεπώς είναι κάτι που υπάρχει σαν δυνατότητα. Δεν αφορά στην παραγωγή ως προϊόν του παρελθόντος – όπως π.χ. το «έργο», τα αγαθά, ή τα αντικείμενα που έχουν παραχθεί αλλά αφορά στην παραγωγή ως δυνατότητα. Η απόσπαση αξίας από την παραγωγή εξαρτάται από τον έλεγχο, την αντιμετώπιση και τη κατάκτηση αυτής της δυνατότητας.

Όπως ο Ραολο Βίγνιο υποστήριξε «οι καπιταλιστές ενδιαφέρονται για τη ζωή του εργαζομένου, το σώμα του εργαζομένου, μόνο για έναν έμμεσο λόγο: αυτή η ζωή, αυτό το σώμα, είναι αυτό που περιλαμβάνει την ικανότητα, τη δυνατότητα, είναι η δύναμις. Το ζωντανό σώμα γίνεται ένα αντικείμενο που πρέπει να κυβερνάται όχι λόγω της ουσιαστικής αξίας του, αλλά επειδή είναι το υπόστρωμα για το τι έχει πραγματικά σημασία: το εργατικό δυναμικό ως άθροισμα των πιο διαφορετικών ανθρώπινων ικανοτήτων (το δυναμικό για ομιλία, για σκέψη, για μνήμη, για να δράσει, κ.λπ.)». Οι κοινωνικές συμβάσεις, όπως το κράτος πρόνοιας, πάντα επιδίωκαν τη διατήρηση της ανθρώπινης ζωής, όχι για χάρη της ίδιας, αλλά για τη διατήρηση της δυνατότητας του εργατικού δυναμικού ως πηγής πλούτου. Η σύγχρονη έννοια του πληθυσμού αναφέρεται σε ένα σύμπλεγμα παραγόντων μέσα στους οποίους η ανθρώπινη ζωή καθαυτή – ως «γενικός βίος» – εννοείται σαν ενδεχόμενο εργατικού δυναμικού.

Η αστική μορφολογία της σύγχρονης ελληνικής πόλης μαρτυρούν μια ιδιαίτερη μορφή πολιτικής διακυβέρνησης και ένα μοντέλο λανθάνουσας κυριαρχίας, πίσω από την φαινομενικά αυτοφυή ανάπτυξη της: αποτέλεσμα θεσμικών διαδικασιών και μηχανισμών αυτής της ιδιόμορφης, άτυπης πολεοδομίας. Πρόκειται για μια απρογραμμάτιστη πόλη, μια τεράστια υποδομή και ένα μέσο της πολιτικής υποταγής.

Οι πολυσύνθετοι μηχανισμοί που έχουν εγκατασταθεί δεν έχουν παράγει μόνο μια σύγχρονη πόλη, αλλά έχουν δημιουργήσει νέα πολιτικά υποκείμενα και κοινωνικές πρακτικές. Οι τελευταίες, με τη μορφή του *laissez-faire*, την οικονομία της κατασκευής του από κάτω προς τα άνω, έχουν αποκαλύψει τη στρατηγική επιλογή του ελληνικού κράτους και του κεφαλαίου να ευνοεί την ανάπτυξη των υποδομών καθώς και μια ιδιαίτερη αστική-μορφολογική ανάπτυξη. Η ελληνική πόλη δεν είχε ποτέ ένα πραγματικό ρυθμιστικό σχέδιο. Η Αθήνα έχει εξελιχθεί σε μια μεγαλούπολη, χωρίς σαφές σχέδιο. Παρ' όλα αυτά, η «άτυπη» κατάσταση του αστικού ιστού της Αθήνας απέχει πολύ από το αυτοσχέδιο αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης τυπολογίας, την πολυκατοικία. Αν και ποτέ οι αρχές δεν προσπάθησαν να εκκολάψουν ένα σχέδιο για την πόλη, έχουν επινοήσει ένα αστικό περιβάλλον με την σχεδόν σιωπηρή επιβολή της πολυκατοικίας σαν τη βασική μονάδα της αστικής ανάπτυξης. Η δυναμική αυτή είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, καθώς αμφισβητεί την στερεοτυπική κοινοτοπία της επιβολής «εκ των άνω προς τα κάτω» υπό τις οποίες οι πολιτικές αποφάσεις λειτουργούν πάντα για τη μεγάλη κλίμακα. Στην πραγματικότητα, μια σχεδόν βίαιη χειραγώγηση του αστικού περιβάλλοντος μπορεί να επιτευχθεί εξ ίσου καλά, με μια έξυπνη χρήση των οικοδομικών κανονισμών, τις φορολογικές μειώσεις, και τις πολιτικές επί της ιδιοκτησίας της γης. Η παρουσία ενός μοναδικού αστικού πρωτότυπου, η πολυκατοικία, με τις αέναντες μεταλλάξεις της και τις εδαφικές της επεκτάσεις, καθιέρωσε ένα αρχετυπικό μοντέλο για την κοινωνική κατανάλωση της πόλης. Επιπλέον, δημιούργησε ένα μοναδικό, ενιαίο και ομοιογενή χώρο σε όλη την πόλη, συμπεριλαμβανομένου και του λεγόμενου «δημόσιου» χώρου ο οποίος περιέχει την ανθρώπινη δραστηριότητα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η πολιτική αυτή συνέτεινε στην ποιοτική αναβάθμιση της πόλης. Ωστόσο γνωρίζουμε πως παρ' όλες τις καλές προθέσεις της αξιοποίησης της αστικής περιφέρειας, αυτή η αναβάθμιση εύκολα καταλήγει στην ενίσχυση των φαινομένων που έχουν χαρακτηρίσει τον αστικό μετασχηματισμό των περασμένων δεκαετιών: τον λεγόμενο «εξευγενισμό». Τα φαινόμενα του εξευγενισμού εξηγούν την παρασιτική φύση της [καπιταλιστικής] εκμετάλλευσης. Για παράδειγμα, η πρόταση για σφύζοντα δημόσιο χώρο για την πόλη, που τόσο επικαλούνται σήμερα οι αστικές στρατηγικές, καταλήγει πολύ εύκολα να αποτελέσει το κίνητρο για τον εξευγενισμό, όπως π.χ. την εισαγωγή νέων πολιτισμικών χώρων (αίθουσες τέχνης, εκθεσιακοί χώροι, οίκοι μόδας, κέντρα διασκέδασης) που με σταθερότητα αυξάνουν το ενοίκιο σε όποια σημεία της πόλης αυτοί εισέρχονται και έχουν την τάση να απομακρύνουν τους ντόπιους – και πρώην θαμώνες.

Παρ' όλα αυτά, οφείλουμε να δούμε το φαινόμενο του εξευγενισμού σαν τη μεταμοντέρνα εκδοχή της συσσώρευσης κεφαλαίου, και ως εκ τούτου, σαν φαινόμενο ριζωμένο στην ουσία αυτού στο οποίο έγκειται η σύγχρονη πόλη. Η πόλη έχει αναπτυχθεί μέσα από την ιστορία κυρίως γιατί είναι έδρα της πολιτικής και του «πολιτισμού» – αλλά και της οικονομικής συσσώρευσης. Χωρίς τη διαδικασία της συσσώρευσης – μια διαδικασία εξαιρετικά δυναμική – δεν υπάρχει καμία πιθανότητα ύπαρξης της πόλης ή τουλάχιστον της πόλης όπως αυτή έχει διαμορφωθεί ιστορικά, και όπως την γνωρίζουμε σήμερα. Το ερώτημα λοιπόν είναι το πώς να αρθρώσουμε μια κρίσιμη αιχμή, όπου η διαδικασία αυτή να βρει ένα όριο. Είναι ακριβώς ο αγώνας μεταξύ της αξίας, ως πυρήνα της παραγωγής, και του περιορισμού αυτής της αξίας που θα αποτελούσαν το θεωρητικό (και πρακτικό), στόχο μιας επιτακτικής κοινωνικο-πολιτικής παρέμβασης.

Το όριο είναι οντολογικά μέρος της φύσης της αρχιτεκτονικής η οποία είναι πάντα μια σαφής μορφή, μια εμφρακτική παρουσία, ένα ίζημα στο έδαφος. Ωστόσο, το όριο στην αρχιτεκτονική δεν είναι αυτοαναφορικό. Για να αποκτήσει σημασία, πρέπει να έρθει αντιμέτωπο με τις δυνάμεις που καθορίζουν τη μορφή της πόλης.

Η πολυκατοικία είναι η τυπική ελληνική τυπολογία και ο τόπος αντιπαράθεσης μεταξύ της αξίας και ορίου. Η πολυκατοικία είναι ένα διαρθρωτικό προγραμματικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε τον 20ό αιώνα και αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του κτιριακού αποθέματος της σύγχρονης ελληνικής πόλης. Η μορφολογική και χωρική απλότητά της επιτρέπουν ευελιξία και μετασχηματισμό. Μια τυπολογία που μειώνει τη διαφορά μεταξύ χώρου ζωής και εργασίας, την κατοικία και το γραφείο. Κατά συνέπεια αποτελεί ένα αφηρημένο πλαίσιο για να αναθεωρήσουμε τη σχέση μεταξύ αυτών των δύο δραστηριοτήτων.

Σαν κουκίδα οθόνης, η πολυκατοικία είναι ο «γενικός τύπος» της ελληνικής αστικής κοινωνίας και η «γενική ιδιότητα» της ελληνικής πόλης. Επιπρόσθετα, σαν δομή αυτο-βοήθειας, θολώνει τη συνήθη διάκριση που κάνουμε μεταξύ των «εκ των άνω προς τα κάτω» αστικών έργων και της «εκ των κάτω προς τα άνω» αυτο-οργάνωσης, τη διάκριση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου.

Η περίπτωση της Αθήνας μας διδάσκει ότι μια τυπολογία μπορεί να χτίσει ολόκληρες πόλεις. Παρόλο που η δυνατότητα αυτή έχει χρησιμοποιηθεί ως μια πτυχή ενός σιωπηρού πολιτικού σχεδίου, η περίπτωση αυτή υποδεικνύει τη δυνατότητα εφαρμογής της ίδιας στρατηγικής από την αρχιτεκτονική, μέσα από τη δική της ατζέντα, δηλαδή την κατασκευή των χώρων του κοινού, χώρων όπου η ανθρώπινη ζωή μπορεί να υπερβεί το παραγωγικό δυναμικό της και να ανακτήσει μια μορφή κοινής συνείδησης και μεσολάβησης. Με πρότυπο την τυπολογία της πολυκατοικίας, ή μάλλον τις δυνατότητες επέκτασης που αυτή προσφέρει, μπορούμε να σκεφθούμε μια καταλυτική τυπολογία ενός υπαίθριου αστικού χώρου που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα και το ενδιαφέρον του κοινού και να ενθάρρυνε τη μεσολάβησή του σε δραστηριότητες που θα υπερέβαιναν τη καθιερωμένη συγκέντρωση ατόμων στα καφεενεία: μια δημόσια σφαίρα που να υπερβαίνει το χρονικό διάστημα της ζωής των θνητών, να στηρίζεται ολοκληρωματικά στη διάρκεια, να ενσωματώνει και να εξυμνεί δια μέσου των αιώνων όλα όσα θέλουμε να διασώσουμε από τη φυσική φθορά του χρόνου.

Χρειαζόμαστε μια αρχιτεκτονική μορφή που να καθορίζει με ακρίβεια την ικανότητά της να κατασκευάζει και να αντιπροσωπεύει την ιδέα του κοινού χώρου, του σημερινού δημόσιου χώρου. Εξαιτίας αυτού, η αρχιτεκτονική μορφή, η σύνθεση και το συντακτικό της έχουν σήμερα πρωτεύουσα σπουδαιότητα. Μόνο με τη δέσμευση και την εμπλοκή μας με τη μορφή, στην πιο στοιχειώδη και βαθιά της προϋπόθεση, είναι δυνατόν να ξαναενοπιόσουμε το πολιτικό κίνητρο της αρχιτεκτονικής καθώς και την πρωταρχική της αισθησιακή υλική υπόσταση. Πρωταρχική και άφατη, καθώς μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο μέσα από την εμπειρία της. Όπως διαπίστωσε και η Hannah Arendt, «τίποτα από ό,τι βιώνουμε, ή ακούμε ή αγγίζουμε δεν μπορεί να εκφραστεί με λόγια που να ισοδυναμούν με αυτό που δίνεται από τις αισθήσεις».

Υποσημειώσεις

- 1 Αποσπάσματα από το βιβλίο της Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago, 1958. Ελληνική έκδοση: Χάννα Άρεντ, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος – Σ. Ροζάνης, Αθήνα, 2008, σ.80-85.

Περιεχόμενα

A

Η έννοια του δημόσιου χώρου

- A1 Δήμητρα Χατζησάββα**
Δημόσιος χώρος–Δημόσια σφαίρα:
Διαφορές όρια και χωρικός σχεδιασμός
- A2 Κώστας Θεολόγου**
Αναστασία Βενετή
Υλικός και άυλος δημόσιος χώρος: Η εννοιολόγηση του ελληνικού «public»
- A3 Παρασκευή Κούρτη**
Κοινή χρήση και ιδιοκτησιακό καθεστώς:
Εξετάζοντας δύο βασικά χαρακτηριστικά του πολιτικού νοήματος του δημόσιου χώρου
- A4 Ούρσουλα Δημητρίου**
Πέννυ Κουτρολίκου
Περί δημόσιου, ιδιωτικού, «κοινού» και «συλλογικού»
- A5 Άννα Λάμπρου**
Δημήτρης Μπαλαμπανίδης
Πέρα (και μέσα) από το δίπολο δημόσιο–ιδιωτικό.
Πλατεία Αγίου Ιωάννη Ρέντη
- A6 Χρήστος Κουσιδώνης**
Αναστασία Νικολή
Το marketing του τόπου και ο χώρος ως επι-νόημα
- A7 Κωνσταντινιά Καραλή**
Από το κτίριο αντικείμενο στο δημόσιο χώρο.
Το παράδειγμα του γηπέδου των πρώην Βασιλικών Στάβλων
- A8 Ελένη Καλτσογιάννη**
Ανδρομάχη Δεμιρτζόγλου
Καταλαμβάνω αστική «πρώτη» ύλη . . .
- A9 Σταματίνα Βαρδαλάχου**
Διεκδικώντας τη σωματικότητα στον αστικό χώρο:
«Η αστική εξερεύνηση»
- A10 Χριστίνα Γεώργα**
Περιπλάνηση και Μασκαράτα:
Με αφορμή την ταινία της Agnès Varda «Cléo de 5 à 7»
- A11 Θεοδώρα Παπίδου**
Ο δημόσιος χώρος ως εκείνος της εγγραφής του νοήματος
- A12 Χάρης Χριστοδούλου**
Εννοιολογικές εγγραφές του δημόσιου χώρου στις προκηρύξεις σύγχρονων διεθνών διαγωνισμών αστικού σχεδιασμού
- A13 Ντίνα Βαΐου**
Άρης Καλαντίδης
Πόλεις των «άλλων»: Δημοσιος χώρος και καθημερινές πρακτικές
- A14 Μαρία Ανανιάδου-Τζημοπούλου**
Το τοπίο της Θεσσαλονίκης.
Μεγάλα έργα για την ανασύσταση και βιωσιμότητά του
- A15 Γιάννης Γρηγοριάδης**
Σχεδιάζοντας κανονικές και αποκλίνουσες πρακτικές στο δημόσιο χώρο
- A16 Αναστασία Πάπαρη**
Αστικότητα, Καταληπτότητα, Ταυτότητα.
Αποκαλύπτοντας τις κρυμμένες ποιότητες του δημόσιου αστικού χώρου
- A17 Ευγενία Τούση**
Αλληλεπίδραση δημόσιου–ιδιωτικού χώρου στα προσφυγικά της Νίκαιας
- A18 Σοφία Κρεμμύδα**
Κυριακή Μεταξά
Χριστίνα Σαραντάκη
Μεταλλαγές του δημόσιου χώρου,
η αλληλεπίδραση δημόσιου βίου και δημόσιου χώρου
- A19 Σοφία Τσάδαρη**
Μεταλλαγές στη σχέση δημόσιου–ιδιωτικού χώρου στο Μαρούσι (1950–2010)

B

Γ

Τα όρια του δημόσιου χώρου

- B1 Δημήτρης Μάνιος**
Δημόσιοι τόποι. Μια θεώρηση των ορίων τους ως ανοικτών εσωτερικών
- B2 Γιώργος Κουτούπης**
Γιώργος Σκαλής
Ο δημόσιος χώρος στα χρόνια της βιο-πολιτικής ορθότητας
- B3 Μαγδαληνή Γρηγοριάδου**
Δημόσιοι ψηφιακοί χώροι, ένας συνδεδεμένος αλληλεπιδρών κόσμος
- B4 Σωκράτης Παννούδης**
Από τη New Babylon στα Locative Media: Ο δημόσιος χώρος ως νοητική κατασκευή
- B5 Βασίλειος Ντόβρος**
Η ουτοπία αναίρεσης των ορίων στον ιδιωτικό-δημόσιο χώρο και η μεταβολή τους μέσα από την αρχιτεκτονική πρακτική για την ανάδυσση του κοινωνικού χώρου
- B6 Γιάννης Αίσιωπος**
Ο δημόσιος χώρος της διάχυτης Αθήνας
- B7 Κάρολος Γαλανός**
Προβολή χώρων αστικής συλλογικότητας μέσα από το σινεμά: Το όριο
- B8 Χριστίνα Αθνή Συράκου**
Προς αναζήτηση μιας υπαρκτής ουτοπίας δημόσιου χώρου: Ο Παράδεισος
- B9 Φιλιά Ηλιοπούλου**
Στέλλα Παντελιά
Το ιερό και το δημόσιο
- B10 Νίκος Σκουτέλης**
Στα όρια του δημόσιου χώρου. Όταν η φύση επανακάμπτει
- B11 Έφη Καραθανάση**
Η πολυ-πολιτισμικότητα ως παράμετρος σχεδιασμού στο δημόσιο χώρο
- B12 Πρόδρομος Νικηφορίδης**
Bernard Cuomo
Παρασκευή Ταράνη
Η διαλεκτική των ορίων: Ανάπλαση βιομηχανικής γης
- B13 Σταύρος Δενδρινός**
Τα όρια του δημόσιου χώρου

Μεταβλητότητα του δημόσιου χώρου

- Γ1 Άρης Γαβριελάτος**
Η πλατεία Καρύτση: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση σχετικά με τη διπλή χρήση του δημόσιου χώρου
- Γ2 Στυλιάνα Γκαλινίκη**
Skateboard στο άγαλμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η άλλη διεκδίκηση
- Γ3 Ελένη Πατατούκα**
Ίρις Πολύζου
Δημόσιος χώρος σε μετασχηματισμό. Επενδύσεις και κινέζικη μετανάστευση στο Μεταξουργείο
- Γ4 Αγγελή Κουβελά**
Πλατεία Μητρόπολης Νάξου: Δημιουργία και χρηστική εξέλιξη (1999-2011)
- Γ5 Σοφία Βυζοβίτη**
Πλάγιο έδαφος
- Γ6 Ελένη Τζιτζιλιάκη**
Νομαδικός χώρος αναζητείται. Ένας κήπος στην πόλη
- Γ7 Γιώτα Αθηνειδίου**
Αστικοί ενεργοποιητές: Η διάδραση ως νέος τρόπος ελέγχου του συστήματος της πόλης από τους πολίτες
- Γ8 Αχιλλέας Ψυλλίδης**
Παραμετρικά αστικά τοπία: Προσεγγίζοντας τον δημόσιο χώρο μέσα από διαδικασίες scripting
- Γ9 Αγγελική Ζερβού**
(Ανα)διαμορφώνοντας την πόλη και την αστική ταυτότητα: τηλεοπτικές σειρές και free press
- Γ10 Ευαγγελία Κακλιδάκη**
Ελληνικός δημόσιος χώρος στο ψηφιακό κόσμο του Second Life
- Γ11 Πολυξένη Μάντζου**
Ξενοφών Μπήτσικας
Ελισάβετ Μανδουλίδου
Η αφήγηση ως εργαλείο σχεδιασμού διαδραστικών εγ-καταστάσεων στο δημόσιο χώρο
- Γ12 Ευαγγελία Φραγγεδάκη**
Μεταλλαγές στο δημόσιο χώρο, η περίπτωση της Αθήνας στην Ολυμπιάδα 2004
- Γ13 Κώστας Οικονόμου**
Γιώργος Οικονόμου
Ανδριάννα Λίμπα
Κεντρικός δημόσιος χώρος. Ανασύνταξη, αναδιάταξη, επαναπροσδιορισμός

Σχέση αστικού-φυσικού στο δημόσιο χώρο

- Δ1 Ιωάννα-Ηώ Καρύδη**
Βιο-επανορθώσεις σε δημόσιο χώρο.
Προεκτάσεις αστικού και τοπιακού μεταβολισμού
- Δ2 Ασπασία Κουζούπη**
Δυναμική και αστική τοπογραφία. «Φυσική» εισβολή στο αστικό πεδίο στην κεντρική πλατεία Γλυφάδας
- Δ3 Αναστασία Αναγνωστάκη**
Μαριαλένα Κασσιμίδη
Επαναπρόληψη του φυσικού τοπίου στο δημόσιο χώρο.
Η περίπτωση της Ελευσίνας και της Πάτρας
- Δ4 Ιωάννης Τσαλικίδης**
Φίλιππος Παπαπέτρου
Μιχαήλ Γκουτζιαμάνης
Δημήτριος Μεταξάς
Αναδημιουργία πάρκου Αγίου Γεωργίου στα Γιαννιτσά:
Περίπτωση εφαρμογής αειφόρου σχεδιασμού
- Δ5 Ολυμπία Χατζοπούλου**
Αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις σε φυσικά οικοσυστήματα:
3 παραδείγματα
- Δ6 Ελένη Κομπατσιάρη**
Γεωργία Λάλου
Το θαλάσσιο μέτωπο της Καλαμαριάς: Αναδεικνύοντας πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης του χώρου
- Δ7 Φλάβιο Ζανόν**
Ο εξορκισμός του Πανός από το (δαιμονισμένο) ελληνικό τοπίο
- Δ8 Πένυ Παπαργυροπούλου**
Διερεύνηση της χωρικής συγκρότησης των πάρκων σε σχέση με την επισκεψιμότητά τους: Πεδίον του Άρεως και Regent's Park
- Δ9 Δημήτρης Γουζέπας**
Παναγιώτης Γούλιαρης
Γιάννης Τσάρας
Η θεώρηση του αστικού τοπίου ως τεχνητό υβριδικό οικοσύστημα. Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης
- Δ10 Αμαλία Κωτσάκη**
Πανίτα Καραμανέα
Νίκος Πατσαβός
Δημήτρης Ρότσιος
Σύζευξη αστικού και αγροτικού χώρου στην ελληνική περιφέρεια. Η περίπτωση του Πύργου Ηλείας

Μνημεία ιστορικοί τόποι και συλλογική μνήμη

- E1 Αλκιβιάδης Πρέπης**
Δημόσιος χώρος και ιστορικά μνημειακά σύνολα της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO
- E2 Ιορδάνης Σιναμίδης**
Ο δημόσιος χώρος στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, από την Οθωμανική αυτοκρατορία στο νέο ελληνικό κράτος.
Η περίπτωση της Ξάνθης και της Κομοτηνής
- E3 Ορέστης Βαβασιούλας**
Ανάπλαση ενός ιστορικού αρχιτεκτονικού συνόλου στην Πλάκα με την ανάπτυξη Ανοικτού Μουσείου Παραδοσιακών Τεχνών
- E4 Δημοσθένης Ζιρώ**
Εμορφύλη Παντελιάδου
Σοφία Σπυροπούλου
Μαρία-Ευδοκία Βασενχόβεν
Η αναζήτηση του δημόσιου χώρου στο περιαστικό τοπίο: Αρχαιολογικό πάρκο Θορικού
- E5 Κωνσταντίνος Καρανάσος**
Δημόσιος χώρος και πολιτική σχεδιασμού στη Ρόδο κατά την ιταλοκρατία 1912-1947: Η πλατεία Αργυροκάστρου
- E6 Μπούκη Μπαμπάλου-Νουκάκη**
Αντώνης Νουκάκης
Ρέθυμνο: Υλοποίηση της ανάκτησης του δημόσιου χώρου ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης
- E7 Ελένη Μαΐστρου**
Δυνατότητες ανάδειξης των ιστορικών πυρήνων μέσα από το σχεδιασμό των δημόσιων χώρων τους
- E8 Δημήτρης Ρίγγας**
Ελένη Χριστοπούλου
Μιχάλης Στεφανιδάκης
Συλλογική μνήμη μιας πόλης
- E9 Ιωάννα Αγγελίδου**
Γραμμή στο χρόνο: Ενεργοποίηση του αστικού ενδιάμεσου
- E10 Αναστασία Παπαδοπούλου**
Βενετία Τσακαλίδου
Ανενεργοί τόποι μνήμης – Δυνητικοί χώροι αστικής συλλογικότητας
- E11 Γεωργία Παΐτη**
Βία και εγχάραξη της συλλογικής μνήμης στο δημόσιο χώρο: Μνημείο, βανδαλισμός και δημοκρατία
- E12 Αιμιλία Αθανασίου**
Ο δημόσιος χώρος των αστικών μνημείων. Διαλεκτικές αναπαραστάσεις εξουσίας και συλλογικότητας
- E13 Κέλλυ Παπαϊωάννου**
Ρόλοι του δημόσιου χώρου στις μεταμοντέρνες μνημονικές τεχνικές

Ε

ΣΤ

E14 Ντόρα Γαλάνη

Ο δημόσιος χώρος στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας

E15 Άλκηστη Δανιήλ

Βιργινία Πατρίκα

Άγγελος Τασολάμπρος

Δημόσιος χώρος για την πόλη: Πρόταση ανάπλασης του περιβάλλοντα χώρου του Παπαφείου Ορφανοτροφείου στη Θεσσαλονίκη

E16 Ελένη-Ινώ Θεοδώρου

Κατερίνα Συνοδινού

«MEMO20». Εγκατάσταση-Πρόταση για μία εναλλακτική εκδοχή διαχείρισης της μνήμης, σε ιστορικά φορτισμένα σημεία του αστικού ιστού

E17 Ευφροσύνη Τσακίρη

Διερεύνηση διαδικασίας αστικού σχεδιασμού για την ενίσχυση της ταυτότητας του τόπου

E18 Σοφοκλής Κωτσόπουλος

Ειρήνη Τζηρίνη

Ευθαλία Τσαπάνου-Κωτσοπούλου

Ιστορικό κέντρο Φλώρινας και εγκαταλελειμμένα μνημειακά τοπία στο ποτάμι. Ανάγνωση και επαναπροσδιορισμός μνημείων και δημόσιου χώρου

Τα αστικά δίκτυα ως δημόσιος χώρος

ΣΤ1 Αλέξανδρος Τριποδάκης

Ιστορικό κέντρο της Αθήνας: Το δίκτυο δημόσιας εικόνας σαν οργανωτικό πλαίσιο αστικού σχεδιασμού

ΣΤ2 Δήμητρα Κανελλοπούλου

Η μετακίνηση ως παράγοντας μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου. Το παράδειγμα τριών πλατειών της Αθήνας

ΣΤ3 Θωμάς Δοξιάδης

Μετά την άσφαλτο: Από την μονοκαλλιέργεια της στάθμευσης σε συμβιωτικά δίκτυα δημόσιων χώρων

ΣΤ4 Ήβη Δόβα

Αγάπη Πρώιμου

Κωνσταντίνος Πρώιμος

Από την πλατεία της εκκλησίας στο αμερικάνικο ντάνιερ: Το παράδειγμα του δρόμου

ΣΤ5 Δημήτρης Παπαλεξόπουλος

Από τον δημόσιο χώρο στον κοινό χώρο μέσω του δικτυακού παραδείγματος

ΣΤ6 Παναγιώτα Αθαναλίδη

Κινητό τηλέφωνο: Το τηλεχειριστήριο της πόλης

ΣΤ7 Δημήτρης Πολυχρονόπουλος

Μαρία Γρηγοριάδου

«Συμπιέζοντας το δημόσιο χώρο» – Σχεδιασμός δικτύων εναλλακτικών δραστηριοτήτων και εκφραστικών πρακτικών, για ομάδες εφήβων σε αστικές περιοχές

ΣΤ8 Γιάννης Αγγελίδης

Μαργαρίτα Αγγελίδου

Δίκτυα βιώσιμης και ευφυούς κινητικότητας για τους πεζούς στο δημόσιο χώρο της Θεσσαλονίκης

ΣΤ9 Αριάδνη Καλοκύρη

Τα αστικά δίκτυα ως αστικά κενά

ΣΤ10 Απόστολος Παπαγιαννάκης

Ιωάννης Παπαγιάννης

Θεσσαλονίκη, πόλη ελεύθερη από αυτοκίνητα. Πολιτικές και μέτρα περιορισμού της κυκλοφορίας με στόχο την ανάκτηση του δημόσιου αστικού χώρου

**Διαχείριση του δημόσιου χώρου –
Συμμετοχικές διαδικασίες στην οργάνωση
του δημόσιου χώρου**

- Z1 Ευγένιος Μπαλάσης**
Ο μηχανισμός της εισφοράς σε γη για την εξασφάλιση δημόσιων χώρων σε μια περίπτωση πολεοδομικής μελέτης
- Z2 Αθηνά Γιαννακού
Δημοσθένης Έππας**
«Χαλαροί» δημόσιοι χώροι: Από τον πολεοδομικό σχεδιασμό στην πραγματικότητα του δημόσιου χώρου στην ελληνική πόλη
- Z3 Μαρία Ζουρνά
Κατερίνα Δαναδιάδου**
Ο δημόσιος χώρος: Από τη θεωρία στην πράξη. Μια προσέγγιση στην ελληνική πραγματικότητα
- Z4 Ελισάβετ Θωϊδού**
Ψηφιακή διακυβέρνηση και διαδικασίες σχεδιασμού του δημόσιου χώρου
- Z5 Φεδώρα Κανελλή**
Οι σχολικές αυλές: Χώρος υπό διαπραγμάτευση. Περιοχή μελέτης Δ. Συκεών
- Z6 Ιωσήφ Δακωρώνιας-Μαρίνα**
Δημόσιος χώρος . . . απροσπέλαστος
- Z7 Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος**
Η πλατεία μας, με ΣΔΙΤ: Οι συμπράξεις δημοσίου–ιδιωτικού τομέα στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου
- Z8 Χρυσόστομος Καλογήρου**
Ο επανασχεδιασμός του δημόσιου χώρου ως εργαλείο αναστροφής φαινομένων αστικής υποβάθμισης και φτώχειας
- Z9 Δημήτριος Διαμαντόπουλος**
Απλές, πρακτικές αλλά και οραματικές σκέψεις και προτροπές με την ματιά του αρχιτέκτονα για τους δημόσιους υπαίθριους χώρους της πόλης
- Z10 Ντίνα Μπασιάκου
Μαρία Ράσκου**
Αστικά κοινωνικά κινήματα και δημόσιος χώρος: Το Κίνημα Εναντία στην Υποθαλάσσια Αρτηρία Θεσσαλονίκης
- Z11 Άλκηστις Πρέπη**
Ο δημόσιος χώρος ως «πλαίσιο συμβίωσης» μεταξύ παλαιών και νέων κατοίκων: Η περίπτωση του Γκαζιού–Μεταξουργείου
- Z12 Δημήτρης Πέττας**
Κινήματα πόλης και δημόσιος χώρος: Η περίπτωση των επιτροπών κατοίκων στην Αθήνα
- Z13 Κωνσταντίνος Μωραΐτης**
Η πολιτισμική διεύρυνση των θεωρήσεων του τοπίου. Καταγωγή και σημασία των συμμετοχικών διαδικασιών
- Z14 Κωνσταντίνος Αθανασόπουλος**
Εφαρμογή της «επικοινωνιακής» προσέγγισης στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα
- Z15 Αριστοτέλης Νανιόπουλος
Παναγιώτης Τσαλής
Ελένη Παπανικολάου**
Θεσσαλονίκη, δημόσιος χώρος και προσβασιμότητα των Βυζαντινών Μνημείων. Η προσέγγιση του ερευνητικού έργου «Προσπέλασις»
- Z16 Αγγελική Κότσιαρα**
Φαληρικός όρμος – Δημόσιος ή ιδιωτικός χώρος
- Z17 Μάριος Δανεσσής
Ίρις Περούλιου–Σεργάκη**
Συμμετοχικός σχεδιασμός στην διαμόρφωση πλατείας του οικισμού Rom, Δροσερό της Ξάνθης
- Z18 Κωνσταντίνος Πορτοκαλίδης
Φωτεινή Ζυγούρη**
Εναλλακτική αστική διαχείριση των στρατοπέδων για την πόλη της Αλεξανδρούπολης ως «γκρίζες περιοχές» προς εξυγίανση

H

Θ

Ποιότητες του δημόσιου χώρου

- H1 Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου**
Μεγαλώνοντας στην ελληνική πόλη: Η «συνάντηση» της παιδικής ηλικίας με το δημόσιο χώρο
- H2 Έλλη Γκολογκίνα**
«Κάνετε την πόλη βαρετή και τη ζωή γκρίζα» σύνθημα του Μάη του '68 ή παράπονο ενός παιδιού;
- H3 Μυρτώ Χρονάκη**
Ο ενδιάμεσος χώρος του θηλασμού: Μια ιδιωτική πρακτική στον δημόσιο χώρο
- H4 Άννα Νερατζούλη**
« . . . απέναντι από την πόλη των τυφλών»
- H5 Έλενα Αθανασοπούλου**
Πάυλος Δραγουμάνος
Ανακαλύπτοντας πάλι την πόλη. Αθλητισμός στους δρόμους της πόλης
- H6 Βάνα Τεντοκάλη**
Τι υποκρύπτει ο δημόσιος χώρος
- H7 Γιάννης Περτσελάκης**
Κατερίνα Περτσελάκη
Αναζητώντας το έδαφος: Το σχέδιο γενικής διάταξης λειτουργιών, διαμόρφωσης και ανάδειξης της παραλιακής ζώνης και του παράκτιου ενετικού τείχους στο Ηράκλειο
- H8 Μαρία Σιτζόγλου**
Αλίκη Ιωσαφάτ
Δέσποινα Τσιρέκα
Δίκτυα δημόσιου χώρου σε πολλαπλές στάθμες του αστικού ιστού
- H9 Δέσποινα Ζαβράκα**
Η διπλή ερμηνευτική διάσταση των χώρων ταφής: Η περίπτωση των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης
- H10 Μαρία Δανιήλ**
Η έννοια της διάδρασης στο δημόσιο χώρο. Μία επιζητούμενη ποιότητα για το κέντρο της Θεσσαλονίκης
- H11 Πάνος Δραγώνας**
Από τη φαντασίωση στη διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημοσίου χώρου, 2004–2011
- H12 Ειρήνη Αποστολάκη**
Μαρία Ανδρουλάκη
Ειρήνη Βλαζάκη
Γιώργος Καλλιγέρης
Ανδρέας Καλλιτεράκης
Στυλιανή Καμαριανάκη
Γιάννης Κτιστάκης
Κυριακή Ντουνιαδάκη
Λητώ Ροδουσάκη
Άννα Τσιτωνάκη
Χανιά: Ενοποίηση ανοικτών και πράσινων χώρων
- H13 Βασιλική Γεωργίου**
Δήμητρα Κύρκου
Θωμά Λειμώνη
Ανακτώντας τη γειτονιά: Μια περιβαλλοντική προσέγγιση
- H14 Ιωάννα Συμεωνίδου**
Ανάδειξη των ποιοτήτων του δημοσίου χώρου με ψηφιακά εργαλεία σχεδιασμού και κατασκευής

Τέχνη και δημόσιος χώρος

- Θ1 Χάρις Κανελλοπούλου**
Εφήμερες δράσεις στο δημόσιο χώρο: Νέες αναγνώσεις στην εικόνα και τη λειτουργία της πόλης
- Θ2 Πάυλος Σατόγλου**
Εικαστικά δρώμενα στον αστικό χώρο
- Θ3 Αγγελική Αυγητίδου**
La riazza é mia: Η πόλη ως διευρυμένο πεδίο καλλιτεχνικής πρακτικής
- Θ4 Κωνσταντίνος Ντάφλος**
Οι διαλογικές μετακινούμενες διατάξεις `círo_08 & círo_09`
- Θ5 Όλγα Βενετσιάνου**
Η ένταξη της οθόνης στον αστικό ιστό
- Θ6 Ελπίδα Καραμπά**
Πάνος Κούρος
Το αρχείο ως δημόσια τέχνη. Η επιτελεστική συνθήκη και η ανάληψη δημόσιας δύναμης
- Θ7 Ευθαλία-Θάλεια Γρηγοριάδου**
Όταν το θεατρικό τοπίο συναντά το αστικό: Προς τον εκδημοκρατισμό του δημοσίου
- Θ8 Νέλλα Γκόλαντα**
Γλυπτή Προκουμαία Φλοίσβου και Γλυπτό Θέατρο Αιξωνή: Δύο έργα χρονικά παράλληλα (1984–1992)
- Θ9 Ορέστης Πάγκαλος**
Το γκραφίτι ως πράξη ελευθερίας και επικοινωνίας στον χώρο
- Θ10 Νεφέλη Κονταρίνη**
Ο χώρος σαν «υλικό» της εικαστικής σύνθεσης